

К. Варнавська,

аспірант, викладач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАХИСНИКА У СТАТУТНИХ І ПРОЦЕДУРНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АКТАХ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою права на справедливий судовий розгляд, яке гарантоване основоположними міжнародно-правовими актами з прав людини (ст. 14 (d) МПГПП 1966 р., п. 1 Основних принципів, що стосуються ролі юристів) і національним правом держав, є положення щодо можливості захисту особи, при розгляді будь-якого висунутого проти неї кримінального обвинувачення, за посередництвом захисника. Означене право також відображено в положеннях статутних і процедурно-процесуальних актах органів міжнародної кримінальної юрисдикції, зокрема Міжнародного кримінального суду (далі – МКС, Суд) (ст. 67 (1 (d)) Римського Статуту МКС), що воліє стати взірцевим органом у системі міжнародного кримінального правосуддя, реалізуючи свою юрисдикцію відповідно до найвищих юридичних стандартів і з дотримання основоположних прав і свобод людини, проголошених у міжнародних актах з прав людини.

Можливість отримання правової допомоги часто визначає, чи може особа мати доступ до належних процедур та брати участь у них повною мірою, що є ключовою складовою права на справедливий судовий розгляд, закріпленого Римським статутом та процедурно-процесуальними актами Суду.

Разом з тим, варто зауважити, що важливе значення має належне вре-

гулювання правового статусу захисника у процедурно-процесуальних актах Суду, що забезпечує належне підґрунтя для здійснення його професійної діяльності на неупереджених і незалежних засадах і з повним дотриманням всіх прав підозрюваних й обвинувачуваних осіб відповідно до міжнародних угод у цій царині.

Стан дослідження проблеми.

У науці міжнародного публічного права окремі питання присвячені статусу суб'єктів міжнародного кримінального судочинства, зокрема й захисників, були висвітлені в працях таких науковців: М. Гнатівський, В. Гутник, І. Земан, Н. Зелінська, А. Кориневич, О. Сенаторова, Т. Сироїд, Л. Фоміна та інші. Разом з тим, означене питання потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета статті. Мета статті полягає у розкритті положень статутних і процедурно-процесуальних актів МКС, що регламентують статус захисника.

Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення таких завдань: охарактеризувати статутні і процедурно-процесуальні акти МКС щодо порядку призначення захисника; визначити вимоги, що висуваються до захисників; розкрити етичні стандарти та гарантії їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу.

Право на вільний вибір адвоката для законного представництва добре захищене і закріплене в правовому режимі МКС як для обвинувачених, так і для потерпілих.

Для осіб, які бажають скористатися правом на захист за посередництвом адвоката, Секретар Суду складає і оновлює список адвокатів, які відповідають критеріям, викладеним у правилі 22 Правил процедури і доказування (далі – ППД МКС) та Регламенті МКС. Особа вільно обирає адвоката з цього списку або іншого адвоката, який відповідає необхідним критеріям і виявляє готовність бути включеним до цього списку (правило 21 ППД МКС) [1]. За вимогами правила 22 ППД МКС, у якому деталізовано вимоги, що висуваються до адвокатів, останні повинні, зокрема, мати визнану кваліфікацію в галузі міжнародного або кримінального права і судочинства; мати відповідний досвід роботи в якості судді, прокурора, адвоката чи в іншій аналогічній якості в кримінальному провадженні; досконало володіти щонайменше однією з робочих мов Суду і побіжно говорити на ній (правило 22 ППД МКС). Функції захисника не може виконувати особа, яка була визнана винною у скоєнні тяжкого кримінального або посадового злочину, що вважається несумісним із характером посади адвоката в суді (положення 67 Регламенту МКС) [2]. Для адвокатів, які бажають бути включеними до списку Секретаріат готує стандартні формуляри, що розміщуються на веб-сайті Суду, поширюються іншими відповідними каналами, або можуть бути направлені за запитом.

Так, у тому випадку, якщо особа, яка потребує юридичного представництва, бажає призначити власного адвоката, останній повинен довести, що він / вона відповідає умовам, передбаченим юридичними текстами Суду, і подати заповнену заяву до служб Секретаріату [3]. У тому ж випадку, якщо особі потрібна термінова юридична допомога і така особа ще її не отримала, або якщо його/її адвокат недоступний, Секретар може призначити чергового адвоката. Черговий адвокат може бути при-

значений за різних обставин, у тому числі при першій явці; для надання допомоги особам, з якими на місцях спілкується Канцелярія Прокурора; коли адвокат ще не призначений або відмовився від справи чи був усунений від справи і відповідна заміна ще не здійснена. У процесі призначення Секретар враховує всі відповідні чинники, такі як географічна близькість і мови, якими володіє потенційний адвокат. Потім складається короткий список, що передається особі, яка потребує юридичної допомоги, щоб остання могла висловити свої побажання при призначенні адвоката [3].

Варто зазначити, що діяльність адвокатів, які представляють як інтереси обвинувачених повинна здійснювати відповідно до процедурно-процесуальних актів МКС та положень, що регулюють статус захисників у міжнародному кримінальному судочинстві.

Так, зокрема, Кодекс професійної поведінки адвокатів МКС (ICC-ASP/4/Res.1) (далі – Кодекс), прийнятий у 2005 р., застосовується до адвокатів захисту, адвокатів, які діють від імені держави, апісі сугіае і адвокатів або юридичних представників потерпілих і свідків, які практикують в МКС. Кодексом визначено, що адвокат повинен діяти чесно, незалежно й неупереджено та не має права допускати, щоб його або її незалежність, недоторканність чи свобода підпадали під вплив зовнішнього тиску; або вчиняти дії, які можуть мати своїм наслідком розумний висновок про те, що його або її незалежність була поставлена під загрозу (ст. 6) [4].

У професійній діяльності Кодекс вимагає від адвоката виявляти повагу і ввічливість у відносинах з Палатами, Прокурором, Секретарем, клієнтом, адвокатом протилежної сторони, обвинуваченими, потерпілими, свідками та будь-якими особами, які беруть участь у розгляді; підтримувати високий рівень компетентності в галузі права, що зумовлює необхідність брати участь у навчальних захо-

дах, необхідних для підтримки такої компетентності (ст. 7) [4].

У цьому аспекті слід вказати, що з метою ефективного захисту прав осіб під час відправлення правосуддя МКС, Секретар здійснює низку заходів, спрямованих на заохочення спеціалізації і професійної підготовки адвокатів з питань, що стосуються нормативних положень Статуту та Правил, а саме: забезпечує доступ до бази даних з прецедентної практики Суду; надає повну інформацію про Суд; визначає і публікує імена осіб і назви організацій, які здійснюють відповідну професійну підготовку; надає навчальні матеріали; організовує професійну підготовку, яка дозволить набути кваліфікацію, необхідну для професійної підготовки адвокатів (положення 140) [5].

Невід'ємною умовою професійної діяльності захисника в кримінальному процесі є забезпечення належного дотримання професійної таємниці і конфіденційності. З цією метою адвокат має поважати і активно докладати всіх зусиль для забезпечення дотримання професійної таємниці і конфіденційності інформації відповідно до Статуту, Правил процедури та доказування і Регламенту Суду. Проте, адвокат може розкривати інформацію, що захищається, виключно другому адвокату, помічникам й іншому персоналу, який працює над конкретною справою, якого ця інформація стосується, і лише для того, щоб забезпечити виконання їхніх функцій щодо конкретного випадку. Адвокат також може розкривати інформацію, якщо таке розкриття передбачено конкретним положенням Статуту, Правил процедури та доказування або постановлено Судом. Однак, адвокат не повинен розкривати особу потерпілих і свідків, які знаходяться під захистом або будь-яку конфіденційну інформацію, що може розкрити їхню особу і місцезнаходження, якщо він або вона не були уповноважені зробити це за постановою Суду (ст. 8) [4].

Кодекс забороняє захиснику брати участь у дискримінаційній поведінці щодо будь-якої іншої особи, зокрема його або її клієнта; у своїх відносинах з клієнтом захисник повинен враховувати особисті обставини і конкретні потреби клієнта, зокрема в тих випадках, коли адвокат представляє жертв тортур або фізичного, психологічного або сексуального насильства, дітей, людей похилого віку або інвалідів (ст. 9) [4].

Варто також акцентувати увагу також на закріпленні гарантій здійснення адвокатами своїх функцій. Оскільки в силу того, що адвокати захисту представляють осіб, які обвинувачуються у скоєнні злочинів, у громадській думці вони часто асоціюються з негативним поведінкою, а не з захистом прав на свободу і справедливий судовий розгляд, незважаючи на те що відомі випадки засудження невинних громадян. Крім того, адвокатські функції часто привертають суспільну увагу до юристів у період політичної або соціальної напруженості. В результаті адвокати захисту можуть навіть піддаватися загрозі фізичної розправи. У багатьох країнах громадськість і уряд реагують на такі загрози введенням захисних заходів менш охоче, ніж у випадку погроз на адресу прокурорів чи суддів. Основні принципи ООН передбачають, що юристи повинні мати можливість виконувати свої професійні обов'язки без офіційного втручання, обмежень, погроз або залякування, але в деяких країнах адвокати захисту регулярно стикаються з такими проблемами. Деякі розплачуються за це своєю свободою або навіть життям [6].

Слід зазначити, що Римським статутом МКС передбачено положення, згідно з яким захиснику, експертам, свідкам і будь-якій іншій особі, присутність яких є необхідною в місці перебування Суду, забезпечується такий статус, який є необхідним для належного функціонування Суду, відповідно

до Угоди про привілеї та імунітети Суду (ст. 48) [7].

Так, Угодою про привілеї та імунітети МКС регламентовано низку привілеїв, імунітетів і пільг, необхідних для незалежного виконання адвокатами своїх функцій, під якими Угода розуміє адвокатів захисту і юридичних представників потерпілих. Зокрема, імунітет від особистого арешту або затримання та від арешту їхнього особистого багажу; імунітет від будь-яких процесуальних дій у зв'язку із сказаним і всього вчиненого ними в службовому порядку; недоторканність паперів і документів у будь-якій формі і матеріалів, що стосуються виконання ними своїх функцій; для цілей обміну інформацією в порядку виконання своїх функцій адвоката – право отримувати і відправляти папери та документи в будь-якій формі; звільнення від імміграційних обмежень або реєстрації іноземців; звільнення від перевірки особистого багажу, якщо немає серйозних підстав вважати, що в багажі знаходяться предмети, ввезення або вивезення яких заборонено законодавством або регламентовано карантинними правилами відповідної держави-учасниці тощо. Після призначення в якості адвоката, яке здійснюється відповідно до Статуту, Правил процедури та доказування, Регламенту Суду, адвокат отримує посвідчення за підписом Секретаря на період часу, який потребується для виконання ними своїх обов'язків [8].

Крім цього низка повноважень щодо дотримання прав адвокатів та забезпечення належних умов для виконання їхніх професійних обов'язків покладено до Секретаріату. Зокрема Секретар організовує роботу персоналу Секретаріату таким чином, щоб підтримати права захисту, відповідно до принципу справедливого судового розгляду та цією метою: сприяє дотриманню конфіденційності, як вона визначена в пункті 1 (b) статті 67 Статуту МКС; надає під-

тримку, допомогу та інформацію всім адвокатам, які виступають у Суді; надає допомогу заарештованим, особам, на яких поширюється дія пункту 2 статті 55, і обвинуваченим в отриманні юридичної консультації і допомоги юрисконсульта; консультує, у міру необхідності, Прокурора і Палати з відповідних питань, пов'язаних із захистом; надає захисту належні кошти, які можуть знадобитися для безпосереднього виконання обов'язків щодо захисту; сприяє передачі інформації та даних про прецедентне право Суду адвокатам і, в належних випадках, співпрацює з національними асоціаціями юристів та адвокатів або будь-яким незалежним представницьким органом адвокатських та юридичних асоціацій для сприяння спеціалізації та навчання адвокатів з правових норм, що встановлюються Статутом та Правилами тощо (правило 20 ППД МКС) [1].

До обов'язків Секретаря також віднесено сприяння адвокату і / або його помічникам у здійсненні поїздки до місця перебування Суду, до місця проведення розгляду, до місця утримання під вартою особи, яка має права на юридичну допомогу, або в різні пункти під час проведення розслідування на місці. Така допомога включає забезпечення привілеїв та імунітетів, викладених в Угоді про привілеї та імунітети Суду і відповідних положеннях Угоди про штаб-квартиру; встановлення каналів зв'язку і проведення консультації з будь-яким незалежним органом адвокатів або юридичної асоціацією, включаючи будь-який подібний орган, установі якого може сприяти Асамблея держав-учасниць (положення 119 Регламенту Секретаріату МКС) [5].

Разом з тим, варто зазначити, що неналежне виконання адвокатом своїх професійних зобов'язань, не дотримання правил етичної поведінки і норм та принципів, закріплених статутними і процедурно-процесуальними актами МКС має своїм наслід-

ком, як правило, настання певної відповідальності. Кодексом професійної поведінки адвокатів надано розуміння проступку, вчиненого адвокатом та регламентовано порядок подачі скарги на нього. Адвокат також несе відповідальність за неправомірні дії його / її помічників або співробітників, коли він або вона: наказує чи схвалює відповідну поведінку; або знає чи має інформацію, яка свідчить про те, що можуть бути допущені порушення, та не вживає необхідних заходів. У випадку вчинення проступку адвокатом Комісар, призначений Президентом із числа осіб, які мають компетентність у професійній етиці та правових питаннях, відповідає за розслідування скарг щодо порушення поведінки (ст. 31-33) [4].

Процедура притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності включає в себе етап подачі відповідної скарги до Секретаріату, суб'єктом подачі якої можуть бути Палата, яка розглядає справу; Прокурор; або будь-яка особа чи група осіб, права чи інтереси яких могли бути порушені. Скарга подається у письмовій формі або, якщо скаржник не може зробити це, в усній формі перед співробітником Секретаріату, який повинен ідентифікувати скаржника та захисника, проти якого подана скарга, та достатньо детально описати заявлений проступок. В подальшому Секретар передає скаргу Комісару. Секретар також може за власною ініціативою подавати скарги до Комісара щодо неправомірних дій адвоката (ст. 34) [4].

Комісар, який проводить розслідування, може відхилити скаргу без будь-якого подальшого розслідування, якщо він або вона на підставі наявної інформації вважає, що твердження про неправомірні дії є необґрунтованими фактично або законодавчо. Якщо Комісар вбачає підстави, він або вона негайно розслідує передбачуваний проступок адвоката та приймає рішення або подати звіт до Дисциплінарної комісії, або припинити про-

цедуру. Комісар також може спробувати пропонувати мирову угоду, якщо вважає це доцільним. Про результати будь-яких таких зусиль для досягнення мирного врегулювання суперечки він звітує перед Дисциплінарною комісією (ст. 39).

Дисциплінарна процедура, передбачена означеним Кодексом, застосовується Дисциплінарною комісією. Слухання Дисциплінарної комісії є відкритим. Однак Дисциплінарна комісія може прийняти рішення про проведення слухання справи або його частин у закритому засіданні, зокрема, для забезпечення конфіденційності інформації у звіті Комісара або для захисту потерпілих та свідків.

Адвокат, який підлягає дисциплінарному провадженню, має право на допомогу іншого адвоката та право мовчати перед Дисциплінарною комісією. Адвокат також має право на повне розкриття інформації та доказів, зібраних Комісаром, а також його звіту (ст. 40).

За підсумками розгляду справи Дисциплінарна комісія може завершити процедуру, не визнаючи протиправної поведінки на підставі поданих їй доказів або встановити, що адвокат, який підлягає дисциплінарному провадженню, вчинив заявлений проступок. У випадку встановлення неправомірних дій адвоката, Дисциплінарна комісія може накладати одну або кілька санкцій: застереження; публічну догану із записом в особисту справу адвоката; штраф до 30 000 євро; зупинення права на практику в Суді на термін, що не перевищує двох років; і постійну заборону здійснювати діяльність у Суді. Рішення має бути оприлюднене та повідомлене адвокату, який підлягає дисциплінарній процедурі, та Секретарю. Остаточне рішення оприлюднюється в Офіційному віснику Суду та передається державі. Адвокат наділений правом оскаржити рішення Дисциплінарної комісії з фактичних або юридичних підстав (ст. 41-44) [4].

Виходячи з означеного, можемо дійти таких висновків. Створення належних умов для урегулювання статусу захисника відіграє важливу роль у дотриманні прав і свобод людини, інтереси якої він представляє, оскільки надає йому можливість діяти неупереджено, незалежно та відповідно до найвищих стандартів юридичної діяльності. Так, статутами та процедурно-процесуальними актами МКС передбачено процедуру призначення захисника; деталізовано вимоги, які до них висуваються, зокрема, досвід роботи у галузі міжнародного кримінального права та прав людини, високі моральні якості, мовні навички, кваліфікація; закріплено гарантії діяльності тощо. Кодекс професійної поведінки адвокатів конкретизує стандарти поведінки адвокатів у спілкуванні з клієнтом і сторонами процесу, порушення яких поряд із статутними, процедурно-процесуальними й іншими внутрішніми актами Суду може мати своїм наслідком притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності компетентним органом Суду. Разом з тим, у світлі динамічних змін, зумовлених глобальними явищами, означена сфера потребує подальшого дослідження.

У статті проаналізовано положення статутних і процедурно-процесуальних актів Міжнародного кримінального суду (Римський статут, Правила процедури і доказування, Регламент Секретаріату Суду, Регламент Суду, Кодекс професійної поведінки адвокатів МКС, Угоду про привілеї та імунітети МКС тощо) щодо регламентації правового статусу захисника; охарактеризовано порядок призначення захисника особі за її вибором або шляхом призначення; виокремлено вимоги, які висуваються до захисників (визнана кваліфікація в галузі міжнародного або кримінального права і судочинства; досвід роботи в якості судді, про-

курора, адвоката чи в іншій аналогічній якості в кримінальному провадженні; досконале володіння однією з робочих мов Суду і можливість спілкування); розкрито етичні стандарти діяльності захисників у межах Міжнародного кримінального суду (здійснення професійної діяльності чесно, незалежно й неупереджено; неприпустимість, щоб його або її незалежність, недоторканність чи свобода підпали під вплив зовнішнього тиску; вияв поваги і ввічливості у відносинах з Палатами, Прокурором, Секретарем та учасникам судового процесу; підтримання високого рівня компетентності в галузі права; забезпечення належного дотримання професійної таємниці і конфіденційності; неприпустимість дискримінаційної поведінки тощо); охарактеризовано підстави (неналежне виконання професійних зобов'язань, не дотримання правил етичної поведінки і норм та принципів та ін.) та процедуру притягнення до дисциплінарної відповідальності захисника; розкрито гарантії здійснення захисниками своїй функцій (імунітет від особистого арешту або затримання та від арешту особистого багажу; імунітет від будь-яких процесуальних дій у зв'язку із сказаним і вчиненим у службовому порядку; недоторканність паперів і документів у будь-якій формі і матеріалів, що стосуються виконання своїх функцій тощо).

Ключові слова: захисник, органи міжнародної кримінальної юрисдикції, статус, права людини.

Varnavska K. Legal status of the counsel for the defence in the statutory and procedural acts of the International criminal court

The article analyzes the provisions of the statutory and procedural acts of the International Criminal Court (Rome Statute, Rules of Procedure

and Evidence, Regulations of the Registry, Regulations of the Court, Code of Professional Conduct for counsel, Agreement on the Privileges and Immunities of the ICC etc.) regarding the regulation of the legal status of the counsel for the defence; the procedure for appointing a the counsel for the defence to a person of his choice or by appointment is described; the requirements for the counsel for the defence are highlighted (recognized qualification in the field of international or criminal law and judicial proceedings; experience of working as a judge, prosecutor, lawyer or in another similar capacity in criminal proceedings; perfect command of one of the working languages of the Court and the ability to communicate); the ethical standards of the counsel for the defence within the International Criminal Court are revealed (conducting professional activities honestly, independently and impartially; not allowing his or her independence, integrity or freedom to be influenced by external pressure; showing respect and courtesy in relations with the Chambers, the Prosecutor, the Secretary and participants in the legal process; maintaining a high level of competence in the field of law; ensuring proper observance of professional secrecy and confidentiality; inadmissibility of discriminatory behavior etc.); the grounds (improper performance of professional obligations, non-compliance with the rules of ethical behavior and norms and principles, etc.) and the procedure for bringing the defender to disciplinary responsibility are described; the guarantees of the defender's performance of his functions are characterized (immunity from personal arrest or detention and from

seizure of his or her personal baggage; immunity from legal process of every kind in respect of words spoken or written and all acts performed by him or her in official capacity; inviolability of papers and documents in whatever form and materials relating to the exercise of his or her functions etc.).

Key words: counsel for the defence, bodies of international criminal jurisdiction, status, human rights.

Література

1. ICC Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/rules-procedure-and-evidence>
2. ICC Regulations of the Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Regulations-of-the-Court.pdf>
3. Guide for applicants to the ICC List of Counsel and Assistants to Counsel. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/PIDS/docs/ICC_Guide-ForApplicants_ENG.pdf
4. Code of Professional Conduct for counsel (Resolution ICC-ASP/4/Res.1). URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Code-of-Professional-Conduct-for-counsel.pdf>
5. ICC Regulations of the Registry. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/regulations-registry>
6. Пособие по оценке систем уголовного правосудия (Доступ к правосудию, правовая защита и помощь). ООН: Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности, 2010. 32 с. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/10-52547_2_Justice_4_ebook.pdf
7. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Regulations-of-the-Court.pdf>
8. Agreement on the Privileges and Immunities of the ICC. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/23F24FDC-E9C2-4C43-BE19-A19F5DDE8882/140090/Agreement_on_Priv_and_Imm_120704EN.pdf